7. Сенчак І.І. Проблеми законодавчого визначення статусу юридичних клінік в Україні / І.І. Сенчак / Адвокат. – 2012. – № 11 (146). – С. 40–46.

8. Навыки юриста. Учебное пособие / Под редакцией Е.Н. Доброхотовой. – СПб.: Издательский дом С.-Петерб. гос. ун-та // Издательство юридического факультета С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. – 14 с.

9. Проект закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (щодо визначення статусу юридичних клінік як суб'єктів надання безоплатної первинної та вторинної правової допомоги; реєстраційний № 9502 від 25.11.2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakonoproekt.org.ua.

10. Гутников А.Б. Мировой опыт функционирования юридических клиник. Развитие юридических клиник в современном мире. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nko.economy.gov.ru/data/files.

11. Наулік Н.С. Інститут омбудсмана в Україні та Республіці Польща: порівняльне дослідження: автореф. дис. на здобуття накового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 – «Конституційне право» / Національна академія наук України. Інститут держави і права імені В.М. Корецького / Н.С. Наулік. – Київ, 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lawdiss.org.ua/book/biblioteka.

ПРОКОП Н. М.,
аспірант кафедри теорії
та історії держави і права
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 340.12 (477)

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОУКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ А. ШЕПТИЦЬКОГО

У статті акцентується увага на існуючих у теорії та історії держави і права України прогалинах методологічного характеру. Застосування методів герменевтики дає можливість глибоко і всебічно осягнути смисложиттєві цінності А. Шептицького в його висловлюваннях стосовно майбутнього Української держави.

Ключові слова: *А. Шептицький, державницька діяльність, герменевтика, національна держава, правосвідомість.*

В статье акцентируется внимание на существующих в теории и истории государства и права Украины пробелах методологического характера. Использование методов герменевтики даёт возможность глубоко и всесторонне осмыслить основоположные ценности А. Шептицкого в его высказываниях относительно будущего Украинского государства.

Ключевые слова: *А. Шептицкий, государственная деятельность, герменевтика, национальное государство, правосознание.*

The article emphasizes gaps of methodological character existing in theory and history of state and law of Ukraine. Application of methods of hermeneutics gives an opportunity to comprehend life values of A. Sheptytskyi in his statements concerning future of Ukrainian state deeply and thoroughly.

Key words: *A. Sheptytskyi, state activity, hermeneutics, national state, legal awareness.*

Вступ. Вивчення багатовимірних видів діяльності А. Шептицького на основі методів філософського раціоналізму буде більшою мірою світоглядно-споглядальним і неадекватним до сутності його мовлення в політичному, громадському, правовому і духовному дискусі в різні історичні періоди та в різних державно-правових культурах.

Діяльність митрополита А. Шептицького була у полі зору таких науковців, як Я. Білас, С. Дерев'янко, В. Дутчак, Б. Казимира, М. Марунчак, В. Марчук, П. Понятишин, В. Скрипничук, П. Хомин, Л. Цегельський. Незважаючи на велику кількість опублікованих джерел і літератури, присвячених діяльності греко-католицької церкви, її священиків і вірних, залишається недостатньо дослідженою державницька діяльність А. Шептицького.

Постановка завдання. Будь-яка тема правознавчого дослідження може бути реалізована у відносно систематизованій структурі категорій, понять і термінів, які в теорії та історії держави і права концептуально синтезовані. Тема нашого дослідження окреслюється історичним періодом кінця XIX – першої половини XX ст. і характеризується дуалізмом двох державно-правових цивілізацій – європейського конституційного простору з певними варіаціями національних норм права та інститутів державного устрою і Російської імперії, яка взагалі не знала конституційного права і трималася на інститутах самодержавства.

Метою статті є окреслити методологічні засади дослідження проукраїнської державницької діяльності А. Шептицького.

Результат дослідження. Українці Західного регіону здебільшого є віруючими української греко-католицької церкви, яку довгий час очолював митрополит А. Шептицький. «Незважаючи на відсутність державного суверенітету, Галичина зберегла тісні культурні та економічні зв'язки з Європою. Завдяки незрівнянно вищому рівню свобод у Галичині, порівняно з проросійською Східною Україною, галичани зберегли національну українську свідомість» [1, с. 25]. Боротьба українського народу за свою державну незалежність у кінці XIX – на початку XX ст. точилася у безперервній співучасті імперських держав – Австро-Угорщини і Росії. Московський патріархат з самого початку і до наших днів був і є духовним виявом імперської державної політики Росії стосовно України. Українська греко-католицька церква в період митрополита А. Шептицького залишалася в умовах освіченої монархії на правових засадах органічною частиною історії української нації. Саме тому, що і нині УГКЦ є досить важливим інститутом українського суспільства та демократичного державотворення, дослідження всебічної діяльності А. Шептицького, спрямованої на духовне, моральне та національне єднання всіх віруючих українських конфесій, є нагальною потребою. Більшість релігійних конфесій у сучасній Україні вже показали свій український державницький патріотизм у зв'язку з подіями в Криму і на Сході України. Вивчення правових та ціннісно-світоглядних поглядів А. Шептицького стосовно розбудови Української національної держави сприятиме глибшому порозумінню українського суспільства, яке за своїми уподобаннями державних укладів було розділене проросійськими політичними силами на «східняків» і «західняків». Окрім того, актуальність даного дослідження зумовлена практичною потребою сучасного державного будівництва у подоланні міжконфесійного взаємовідчуження.

З цього логічно окресленого каркасу, спираючись на методологію основних принципів дослідження, слід осмислити проукраїнську державницьку діяльність митрополита А. Шептицького. Крім сказаного, потрібно розмежувати соціально-правовий державницький простір: передусім, до революції 1917 р. та післяреволюційний, коли Галичина стала складовою Польщі, і після об'єднання західноукраїнських земель із Великою Україною. Адже в окреслені історичні періоди тогочасні держави здійснювали свою внутрішню і зовнішню політику щодо українського народу у своїх кордонах по-різному і прагнули змінити національно-державницьку свідомість українських спільнот на свою користь. Цей процес розщеплення двох державно-правових культур був для українського народу згубним у всіх відношеннях, особливо у формуванні державно-правової історичної пам'яті і свідомості. Отже, розщеплення державно-правової культури, здійснене завоюванням українських територій Росією та окремими західноєвропейськими державами, стало з XIX ст. для національно-визвольної боротьби української нації домінуючим чинником і закріплений нормами у світорозумінні та ціннісних орієнтаціях. Цей процес у наші дні розвивається активізацією проєвропейського напряму розвитку української державно-правової системи і проросійської у вигляді Митного союзу. Дискусії в публічній сфері, що почалися після Революції гідності, тривають донині. У посланнях митрополита А. Шептицького до мирян міститься провідна

ідея майбутнього українського народу, незважаючи на його належність до різних конфесій, – це свій український національний державно-демократичний устрій.

В теорії та історії держави і права в основному застосовують методи пізнання, що ґрунтуються на філософському раціоналізмі. Герменевтичні підходи, як методологічні засади дослідження державно-правових структур та правосвідомості громадян уперше здійснили: в Європі – В. Дільтей, в Росії – Г. Шпет, спираючись на теоретичні висновки Г. Гроція (1583–1645) про те, що в юридичних нормах права слід уникати термінів, які можна тлумачити неоднозначно. В цьому дослідженні методологічні засади герменевтики спрямовані на пізнання способів мисленнєвої діяльності А. Шептицького, закладені в його словах, і які сприяли «вживанню» у національну самосвідомість.

Наше дослідження має специфічну особливість, оскільки воно торкається духовної сфери як самого А. Шептицького, так і греко-католицької церкви, головним змістом функціонування якої було формування духовної культури віруючих. Відомий німецький філософ, фундатор герменевтики В. Дільтей (1833–1911) вважав, що «наука про дух» має, на відміну від інших наук, не зупинятися на розумінні духовних явищ, а більшою мірою емоційно-співчутливо просякнути розумом у духовний світ іншої людини, тобто співпережити «думки» й «почуття», і в такий спосіб усвідомити «смисл», в якому внутрішньо поєднані «думка» і «почуття» [2, с. 124]. А. Шептицький навчався на юридичному факультеті, вивчав римське право, філософію права Гегеля і популярну на той час «юридичну герменевтику», в структурі знань якої містилися розробки св. Августина, зокрема «принцип контекстуальності» і «конгеніальності» [3, с. 14]. Особливу увагу на юридичному факультеті того часу приділяли вивченню «розуміння слова як мистецтва примирення суперечностей» [3, с. 16]. В юридичній герменевтиці особливу увагу приділяли тлумаченню слів кримінального, цивільного і адміністративного права, акцентуючи на їх «духовному» і психофізіологічному життєвому єднанні [3, с. 24]. Герменевтика права як методологія пізнання була доповнена принципом «культурно-історичного розуміння» не лише норм права, функціонування інститутів державної влади, а в основному «функціонування суспільства у спільній діяльності людей». Гадамер писав, що «прозора герменевтична вимога: розуміти сказане та пояснити, виходячи з тієї конкретної ситуації, в якій було зроблене висловлювання» [4, с. 385]. Проблеми духовного життя людини і суспільства у вітчизняній теорії та історії держави і права майже не досліджувалися в силу того, що в Радянському Союзі методологія пізнання спиралася на філософію діалектичного матеріалізму. Лише після проголошення державного суверенітету України дослідники правовідносин у суспільстві відмежували поняття «життя» від «життєдіяльності», визначили «умови» і «форми» життєдіяльності людини, описали спосіб життя в його сутнісних характеристиках [5, с. 99]. Нерозвиненість філософсько-правових методів дослідження духовного життя людей, особливо націй, обумовлена тим, що імперські держави проводили політику денаціоналізації підкорених народів, імперська ідеологія заздалегідь визначала світоглядні засади покірності й відданості всіх верств населення. Скрізь в імперських державах із тоталітаризмом панує відсутність державної політики, спрямованої на розвиток духовної культури націй і національних меншин. В. Коцюбинський зауважив, що «інтелектуальний розвиток націй, що населяли колишню Російську імперію, якщо й здійснювався, то лише в галузі абстрактних наук, літератури, філософії, релігії. 92% неграмотного населення були закохані у свого царя-батюшку до безпам'ятства і постійно молились: «Боже, царя храни!» [5, с. 167].

У цьому дослідженні прагнемо подолати метафізичне бачення різнобічної діяльності А. Шептицького, яка взаємно відокремлюється і розглядається в самості. На наш погляд, слід застосувати гегелівську діалектику, щоб зрозуміти в духовній діяльності А. Шептицького український національно-державницький контекст та відповідний зв'язок із участю у суспільно-політичному русі кінця XIX ст. у Галичині. Крім того, слід мати на увазі, що А. Шептицький пережив дві світові війни і мав практичний досвід жити і працювати в західноєвропейській державно-правовій системі, де право і правовідносини сакралізуються релігійною рефлексією, і в такий спосіб стають складовою «душі народу». На відміну від західноєвропейського державного простору життя і діяльність у Радянському Союзі мала той недолік, що вульгарно-атеїстична свідомість значною мірою зруйнувала моральні і правові засади свідомості громадян радянської України. Значна частина українських громадян, яка втратила релігійну духовність і моральність, та сформувала у своїй свідомості вульгарно-а-

теїстичне світорозуміння, одночасно втратила здатність і здібність чути слово Боже проповідника, а отже, і відчуття справедливості в нормах існуючого права. Оскільки в умовах радянсько-більшовицького тоталітаризму державно-правова система була лише формальною оболонкою для більшовицької партії, то саме її вожді стали предметом віри в комуністичне майбутнє. Люди звикли вірити вождям більше, ніж науково обґрунтованим та історично випродукуваним ідеям національного державотворення на засадах суверенітету народу і особи громадянина. Партія практично завдяки своїй масовості була єдиним інститутом державної влади, а тому вважати, що в СРСР функціонували норми права, безглуздо. В цьому контексті А. Шептицький вважав за потрібне зміцнювати духовні світоглядні засади розуміння українцями своєї історичної долі та майбутнього державного устрою.

Застосовуючи методи сучасної герменевтики в дослідженні проукраїнської державницької діяльності А. Шептицького, слід звернути увагу на основоположні її принципи, а саме, прискіпливо осягнути розумом слова та словосполучення його проповідей та послань, у яких він звертається до українців. Зауважимо, що в самосвідомості української спільноти, яка була в складі Австро-Угорської освіченої монархії, в її духовному житті збереглися українські державні назви і символи її величі. Слова, які позначають українську національно-державницьку спільноту та її культуру, на тлі чужоземного поневолення мають духовну силу, могутність і здатність історичної рефлексії та формування генетичних зв'язків української історії держави і права. Т. Шевченко дав досить влучне визначення слову, яке несе в собі спогад про українську державність минулих часів: «Ну що б, здавалося, слова.., слова та голос – більш нічого. А серце б'ється – ожива, як їх почує».

Відповідно до герменевтичних методів пізнання особливу увагу слід приділяти мові нації, особливо її державно-правовій термінології. Вихідним принципом герменевтики Гадамера є твердження про те, що «все, що передбачається в герменевтиці, є лише мова, і все, що її стосується, включно об'єктивні і суб'єктивні передумови, треба брати з мови» [3, с. 50]. Російська імперія проводила політику денаціоналізації українського народу і заборонила розмовляти українцям рідною мовою в публічному суспільно-політичному і державно-правовому житті. В такий спосіб українська нація в кінці XIX – на початку XX ст. втратила свою історико-державницьку пам'ять і позбулася власної державно-правової термінології, замінивши її російськомовною. Це призвело до того, що навіть національна самоідентифікація проросійської України здійснювалася за лексикою, яку Російська імперія дала Україні, – «малороси». В цьому контексті стає зрозумілим, що А. Шептицький звертав особливу увагу на відродження української мови та зміцнення її новотвореннями з державно-правової лексики європейських народів, приміром, «республіка», «демократія» тощо.

У герменевтичній логіці існує розуміння смислу слова і значення. В державно-правовій лексиці концептуальний зміст має українська назва історичних форм державності і права, які були в минулому і які здатні синтезувати новотворення в майбутній державно-правовій системі України. Українська спільнота в Австрії зберегла і розширила національну назву своєї колишньої держави – Галицького князівства, та зуміла його закріпити в державно-правовій лексиці Австро-Угорщини у назвах «Галицький сойм» – одного з інститутів тодішньої держави, «посол Галицького сойму» та ін.

Всебічна діяльність митрополита А. Шептицького, спрямована на зміцнення і розвиток української мови, спричинила внутрішній свідомий потяг до самоідентифікації «галичани», підкреслюючи національну спадкову державницьку позицію. Ментальні сили і емоціональні з чіткою національною самовизначеністю мобілізують волю людей до національно-державницького творення. Саме в цьому напрямі плідно працював А. Шептицький.

Митрополит А. Шептицький здійснював свою громадську, суспільно-політичну і державницьку діяльність, зосереджуючи свою увагу на свободах і правах як українського народу, так і інших народів та окремих громадян. Але основна канва, контекст його державно-правової діяльності в статусі митрополита української греко-католицької церкви і громадянина держави, мала значно змістовніший український національно-визвольний сенс у всі історичні періоди. Основним у державницько-творчій діяльності А. Шептицького було прагнення зрозуміти національні культурно-мовні, економічні, суспільно-політичні і духовні потреби та інтереси, і в межах своїх можливостей вирішити на державному рівні. Митрополит А. Шептицький був обраний до вищого державного інституту Австрії – Палати панів у Відні. Авторитет митрополита значно посилювався тим, що він глибоко і всебічно знав

конституційно-правові норми передових на той час країн світу, володів теорією держави і права, класичного лібералізму і зміг обґрунтувати необхідність надання українському народові Галичини права загального, вільного і безпосереднього таємного голосування. За його ініціативою, наполяганням і вмінням домовлятися з депутатами – представниками інших народів, зокрема польського, українці врешті-решт домоглися виборчого права в межах своїх національних округів. Один із відомих діячів українського національно-визвольного руху К. Левицький високо оцінив діяльність А. Шептицького в організації депутатського корпусу для прийняття закону про виборче право українців. «Посередництво А. Шептицького в справі виборчої реформи вказує на засади, яких біскуп намагався дотримуватися, діючи на площині стику релігії і політики. Провідною ідеєю митрополита була вірність суспільній справедливості» [6, с. 153].

Характеризуючи стосунки А. Шептицького і лідерів польського національно-визвольного руху, слід торкнутися ширшого кола питань і в контексті української громади Галичини в складі Австрії, яка на той час твердо стояла на основі конституційно-правової регламентації відносин між національними меншинами та між громадянським суспільством і державою. Конституційне право Австрійської держави з середини XIX ст. збагатило українську і польську громади розумінням не лише відносин власності, але, головним чином, правовідносин взагалі та громадянських і політичних прав зокрема. Галицькі українці на той час належали до іншої держави, до іншої церкви, ніж Велика Україна, і жили під іншими, переважно польським і німецьким культурними впливами. «Їх світогляд генетично формувався і рівнявся на західноєвропейську – австро-німецьку та польську – культуру, звичаї і традиції. Уніатська церква в Галичині формує універсальний західноєвропейський католицький менталітет, який докорінно відрізняється від православного візантійського менталітету Наддніпрянської України» [1, с. 704–705].

З огляду на сказане, стає зрозуміло, що російські, особливо радянські дослідники державницької діяльності А. Шептицького, неадекватно усвідомлювали тодішню суспільно-політичну й державно-правову дійсність Австрії, і характер українського і польського національно-визвольних рухів. Відсутність на той час, як і пізніше, апології державно-правової реальності робить пізнання обмеженим. Адже Австрія, будучи освіченою монархією на етапі втілення ідей Європейського просвітництва, прагнула, перш за все, спрямувати державну політику на раціоналізацію та інтелектуалізацію суспільної та індивідуальної свідомості й самого життя народів. При цьому, вже в середині XIX ст. українська мова в Галичині збагатилася новими суспільно-політичними і державно-правовими термінами. У тодішній лексиці російських і українських критиків провідників української греко-католицької церкви були відсутні аналогії тому, що Російська імперія і Радянський Союз не мали конституційно-правової системи в державі. Радянська Конституція була лише формальним юридичним актом, відірваним від реального правління більшовицької партії. Російські і більшовицькі критики діяльності А. Шептицького, як і всієї української греко-католицької церкви, не могли адекватно оцінити і зрозуміти процес національно-визвольного руху галицьких українців, політичні провідники якого часто теоретично не передбачали будь-які форми державницького союзу з Росією. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в українському і польському національно-визвольних рухах Галичини в складі Австрії дуже гостро дискутувалася проблема «русофільства» і «москвофільства» в аналізі майбутньої автономізації українського і польського державницького життя в разі особливого розвитку найбільших на той час імперій – Російської та Австрійської.

Отже, історична ситуація в Європі на той час, по-перше, досить швидко змінювалася; по-друге, інтенсивно революціонізувалася; по-третє, в Галичині національно-визвольний рух українців і поляків бере верх. У цьому контексті суспільно-політичні і правові відносини в національно-визвольному русі українського і польського народів Галичини в складі Австрії змінювалися по мірі того, як розвивалися геополітичні події. При цьому під тиском ідеології пролетарської революції осмислення національного життя українцями значно пожвавішало, а лідерам тодішніх українських і польських партій доводилося освоювати і осягати нову соціал-революційну пролетарську мову та її світорозуміння. Природно, що на цьому соціал-революційному пролетарському ідеологічному тлі виникли розбіжності між провідниками українського національно-визвольного руху Галичини і Наддніпрянщини, з одного боку, та між українськими і польськими провідниками визвольних змагань – з іншого.

Сутність ціннісно-світоглядних розбіжностей у розумінні майбутньої Української держави між українцями-галичанами і наддніпрянцями виявлялася на ментальному світосприйнятті і світобаченні. Так, у галицьких українців ще за часів Польсько-Литовської держави у свідомості було «надзвичайно багато елементів польської культури і державності» [1, с. 715].

Підкреслимо, що А. Шептицький, будучи одним із нащадків аристократичного магнатського роду, мав юридичну освіту, уособлював у собі духовного Владику та, згідно з висновками М. Федуна, «істинного сина української нації» [7, с. 59]. Свідомо чи несвідомо проукраїнську культурницьку діяльність виявили попередники з династії Шептицьких. Л. Цегельський наводить історичні свідчення, що Олександр Шептицький організував за свій кошт українську друкарню в селі Угерці біля Комарка в 1618 р., а два брати – сини Олександра – спорудили храм св. Юри у Львові [8, с. 342].

Висновки. З огляду на сказане, доходимо висновку, що в дослідженні державницької діяльності А. Шептицького існуючі в теорії держави і права методи, сформовані на основі філософського раціоналізму, недостатні. Саме тому зосередили увагу на методах герменевтики, які, на наш погляд, дають можливість глибше і змістовніше осягнути сутність ключових категорій дослідження в історичному і правовому контекстах.

Список використаних джерел:

1. Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України. – К.: Кондор, 2003. – 738 с.

2. Дильтей В. Наброски к критике исторического разума // Вопросы философии, № 4. – 1988. – 141 с.

3. Философия науки. – Волгоград: ВА МВД России, 2006. –120 с.

4. Гадамер Т.Г. Истина и метод. – М., 1988. – 704 с.

5. Коцюбинський В.Й. Привласнення: соціальні аспекти. – К.: Укр. центр духов. культури, 1999. – 230 с.

6. Himka J. Metropolita Szeptycki wobec zagadnien reform wyborczej 1905–1914 // Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia I materialy / pod red. A.Zieby. – Krakow: Nakladem Polskiej Akademii Umiejetnosci, 1994. – S. 143–153.

7. Федунь М.Р. Твори Андрія Шептицького в контексті української літератури / М.Р. Федунь // Слово і час. – К., 2005. – № 7 (535) – 60 с.

8. Журба Г. (справжнє ім'я Галина Маврикіївна Домбровська). Далекий світ. Розповідь автобіографічна. – Буенос-Айрес, 1955. – 377 с.